

Geliş Tarihi:

25.07.2022

Kabul Tarihi:

23.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

11.11.2022

Kaynakça Gösterimi: Deniz, O. (2022). Türkiye İnan sınırında düzensiz göç ve göçmenlerin sınır geçme pratikleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21*(Özel Sayı), 254-273. doi: 10.46928/iticusbe.1148196

TÜRKİYE İRAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN SINIR GEÇME PRATİKLERİ

Araştırma

Orhan Deniz

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

odeniz70@hotmail.com

Atatürk Üniversite mezunu olan Orhan Deniz, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Coğrafya bölümünde Profesör olarak görev yapmaktadır. Uluslararası göç, göç ve güvenlik, sınır yönetimi, düzensiz göç ve yerinden edilme konularında çalışmalar yürüten Deniz, nüfus, yerleşme ve göç konularında da dersler vermektedir.

TÜRKİYE İRAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN SINIR GEÇME PRATİKLERİ

Orhan Deniz
odeniz70@hotmail.com

Özet

Amaç: Bu araştırma, Güney Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelip, İran üzerinden Türkiye'ye giren, özellikle Afganistan, Pakistan, İran, Bangladeş ve Somalili düzensiz göçmenlerin göç süreçlerini ve sınır geçme pratiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, göçmenlerin ülkelerinde kopuş nedenlerini, göçmen profillerini, İran'ın göçmenlere karşı tutumunu, göçün maliyetini, göç sürecinde karşılaşılan güçlükleri ve göçmenlerin sınır geçme pratiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Türkiye-İran sınırında göçle birlikte güvenlik konusunun irdelenmesi de çalışmanın bir başka amacını oluşturmaktadır.

Yöntem: Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada mülakat ve görüşme teknikleri kullanılarak birincil veriler elde edilmeye çalışılmıştır. İkincil veri kaynağı olarak da daha önce yapılan akademik çalışmalar, Göç İdaresi Başkanlığı ve Van Valiliği İl Göç İdaresi verilerinden yararlanılmıştır. Çok boyutlu ve çok aktörlü bir olgu olan düzensiz göç meselesi ele alınırken, göçmenler, göçmen kaçakçıları, güvenlik güçleri, mülki idare amirleri ve sınır köylüleri gibi aktörlerden istifade edilmiştir.

Bulgular: Son yıllarda sayıları artan ve İran üzerinden Türkiye'ye giren göçmenlerin önemli bir kısmını Afganlar, Pakistanlılar ve İranlılar oluşturmaktadır. Yıllara göre sayıları değişmekle birlikte Afganların oranı yıllık ortalama %30 ile %45 arasında değişmektedir. Gerek Afgan gerekse diğer göçmen grupların artışında temel etkenin güvenlik kaygısı ve ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. İran yönetiminin ülkedeki göçmenleri batıya yönlendirmesi ve göçmen kaçakçılarının faaliyetleri de bu durumda önemli rol oynamaktadır. Göçmenler seyahat sürecinde başta coğrafi koşullar ve kaçakçıların suiistimalleri olmak üzere birçok zorlukla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. En dramatik olanlardan birisini göçmen ölümleri oluşturmaktadır. Her yıl sadece Türkiye İran sınırında soğuktan donarak hayatını kaybeden göçmen sayısı yaklaşık 50 civarındadır.

Özgünlük: Son yıllarda Türkiye ve dünyanın konuştuğu önemli gündem başlıklarından birisi haline gelen göç meselesine, özellikle doğudan gelen göç meselesine, odaklanılan bu çalışmanın hem literatüre, hem de politika yapıcılara katkı sunması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Düzensiz Göç, Sınır, Afgan Göçü, Türkiye-İran Sınırı

JEL Sınıflandırması: R23

IRREGULAR MIGRATION AT THE TURKIYE-IRAN BORDER AND THE BORDER CROSSING PRACTICES OF IMMIGRANTS

Abstract

Purpose: The main objective in conducting this research has been investigating and enquiring into the migration processes and border crossing practices of irregular migrants from South Asian and Middle Eastern countries, who entered Turkey via Iran, especially from Afghanistan, Pakistan, Iran, Bangladesh and Somalia. Within this context, the study aims to reveal the reasons for the departure of immigrants in their countries, immigrant profiles, factors affecting immigration decisions, Iran's attitude towards immigrants, the cost of immigration, the difficulties encountered in the immigration process and the border crossing practices of immigrants. Examining the issue of security along with migration at Turkey-Iran border has been another objective of this study.

Methods: In the study, in which the qualitative research method was adopted, primary data were obtained by using interviewing and various interview techniques. As a secondary data source, previous academic studies, data from the Directorate of Migration Management and the Provincial Migration Administration of Van Governorate were used. While dealing with the issue of irregular migration, which is a multidimensional and multi-actor phenomenon, actors such as immigrants, migrant smugglers, security forces, civil administrators and border villagers were used.

Findings: Afghans, Pakistanis and Iranians constitute a significant part of the immigrants who have increased in number in recent years and entered Turkey via Iran. Although their number varies from year to year, the rate of Afghans varies between 30% and 45% annually. It is seen that the main factor in the increase of both Afghan and other immigrant groups is security concerns and economic reasons. The Iranian administration's directing the immigrants in the country to the west and the activities of migrant smugglers also play an important role in this situation. Immigrants have to struggle with many difficulties, especially geographical conditions and abuses of smugglers, during the travel process. One of the most dramatic is migrant deaths. The number of immigrants who froze to death just on the Turkish-Iranian border each year is around 50.

Originality: It is hoped that this study, which focuses on the issue of migration, which has become one of the most important agenda topics of Turkey and the world in recent years, especially the issue of migration from the east, will contribute to both the literature and policy makers.

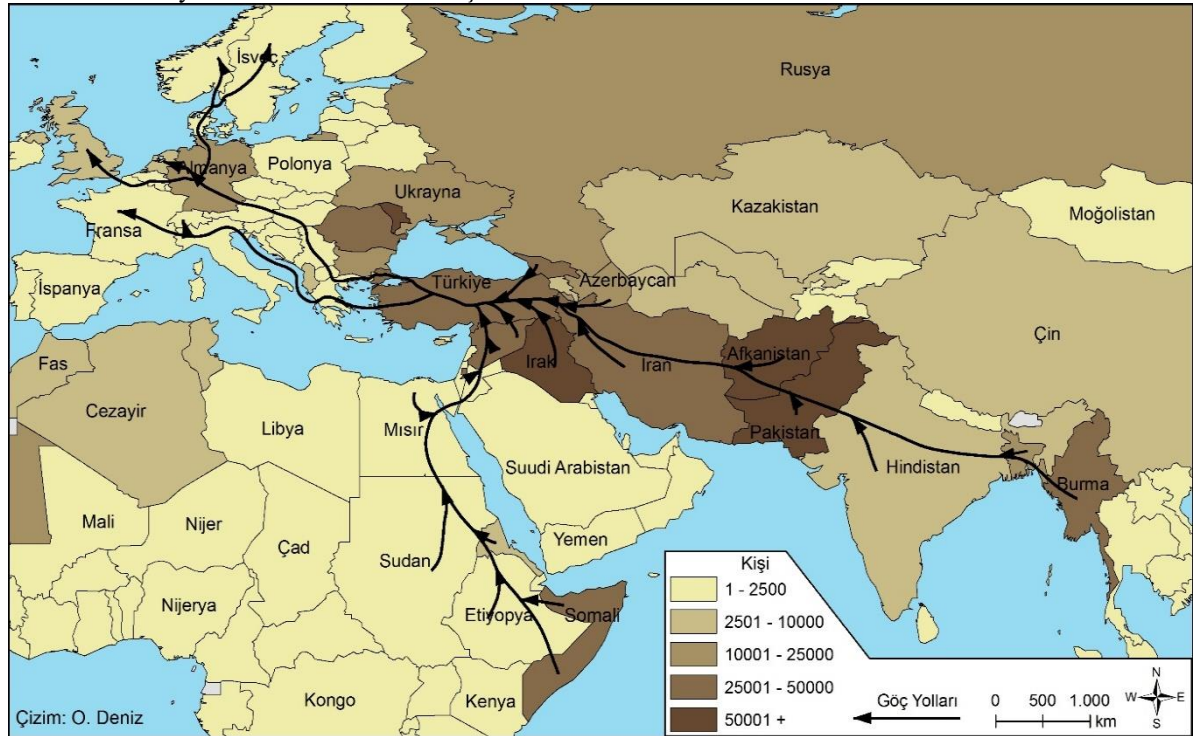
Keywords: Migration, Irregular Migration, Border, Afghan Migration, Turkey-Iran Border

JEL Classification: R23

GİRİŞ

Türkiye, Güneydoğu Asya ülkesi olan Myanmar'dan İskandinav ülkelerine kadar uzanan dünyanın en uzun ve en eski göç güzergâhı üzerinde bulunmaktadır (Harita 1). Bu hat üzerinde hareket eden ve sayısı son yıllarda yüzbinleri aşan göçmen kitlesinin Türkiye'ye giriş yapmaya başladığı ve bunların önemli bir kısmının da Avrupa'ya geçmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu hareketliliğin ana geçiş güzergâhlarından biri olan Türkiye-İran sınırı, özellikle son yıllarda hem akademik camiada hem de medyada daha çok ilgi görmeye başladı. Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelen göçmenlerin büyük bir bölümü çoğunlukla Van ili sınır hattı üzerinden ülkeye giriş yapmaktadır. Kaynak bölgelerin politik istikrarsızlık iklimi ve sosyo-ekonomik koşulları, göçün daha da kitlesel bir hal almasına neden olmuştur. Türkiye, yoğun göç akışını önlemek için sınır bölgelerinde her ne kadar gerekli bazı tedbirleri almış olsa da, bunu henüz kesin bir şekilde önleyecek bir aşamaya gelmiş değildir. Hatta bu tarz önlemler, göçmenleri geçişin daha zor olduğu bölgelere itmektedir. Nitekim özellikle son yıllarda sınır bölgelerinde yaşanan ve çoğu travmatik olarak neticelenen birçok göç olayına medya aracılığıyla tanık olunmaktadır.

Harita 1: Türkiye Eksenli Uluslararası Göç Rotaları.

Kaynak: Deniz, 2016.

2000'lerden bu yana Türkiye'ye yönelen bu kitlesel göç akışı, ülke siyasetinde güvenlik endişesi ile ilgili tartışmaları alevlendirmiştir (İçduygu ve Keyman, 2000, s. 384). İnanç, yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik bağlamlarında ne tür güvenlik endişeleri oluşturduğunu karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar artmıştır (Alagöz ve Demirkıran, 2020, s. 206).

Kaynak ülkeden hedef ülkeye varıncaya dek göçmenler yolda türlü sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Afgan göçmenlerin göç süreçlerinin araştırıldığı bir çalışmada, bireylerin önemli bir kısmının siyasi ve ekonomik faktörlerden dolayı göç ettiği ve büyük bir bölümünün (%82) kaçakçılar aracılığıyla geldiği belirtilmektedir (Mixed Migration Centre, 2020). Aynı çalışmada, göçmenlerin bu yolculukta kaçakçıların kötü muamelesine maruz kaldığı ve bu nedenle yolculuk süresince finans koşullarını düzenleme noktasında (depozito, havale) farklı stratejiler geliştirdiği belirtilmektedir. Göçmenlerin hedef ülkeye ulaştığında karşılaştığı sorunlar, yoğunluk ve çeşitlilik boyutunda birtakım farklılıklar arz etse de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Barınma, sağlık, eğitim ve istihdam ile ilgili sorunlar bunların başını çekmektedir (Mixed Migration Centre, 2020). Bu durum yoksulluktan kurtulmak isteyen göçmenlerin vardığı yerlerde de önceki yaşamına dair benzer koşulları tekrarladığını göstermektedir. Nitekim Kars özelinde yapılan bir çalışmada Afganların kentsel ortamda önceki hayatlarına benzer olarak türlü sorunlarla karşılaştıkları ifade edilmektedir (Geyik Yıldırım, 2018, s. 150-154).

Van, sınır kenti olması hasebiyle Asya ve Ortadoğu üzerinden gelen düzensiz göçmenlerin en önemli uğrak noktalarından biridir. Kent, göç boyutunda bu önemini tarihsel süreçte hep korumuştur (Biner, 2016). Böylesine köklü bir göç mirasına sahip kentin sınır hattında yaşanan göç hikâyelerinin nasıl ve hangi dinamikler üzerinden tanımlandığı konusunun anlaşılması önemlidir. Bu çalışmanın yapılmasındaki temel gaye, düzensiz göç akışının nasıl gerçekleştiği, özellikle son dönemde sınır hattında alınan önlemlere karşın göçmenlerin ne tür stratejiler geliştirdiğine dair bir durum analizi yapmaktır.

Bu çalışmada Türkiye-İran sınırının coğrafi yapısının düzensiz göçe etkisi, farklı ülkelere gelen düzensiz göçmenlerin karşılaştığı temel sorunlar, ulus-devlet sınırlarını geçme pratiği, kaynak ülkeler, demografik profil ve göç nedenleri irdelenmiştir.

YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, mülakat ve görüşme teknikleri ile birincil veriler elde edilmeye çalışılmıştır. İkincil veri kaynağı olarak da daha önce yapılan akademik çalışmalardan, Göç İdaresi Başkanlığı ve Van Valiliği İl Göç İdaresi verilerinden yararlanılmıştır. Çok boyutlu ve çok aktörlü bir olgu olan düzensiz göç meselesi ele alınırken, göçmenler, göçmen kaçakçıları, güvenlik güçleri, mülki idare amirleri ve sınır köylüleri gibi aktörlerle görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmada 12 göçmen ile derinlemesine mülakat, 2 göçmen kaçakçısı, 4 güvenlik personeli, 2 mülki idare amiri ve sınır hattındaki her biri farklı köyden olmak üzere 10 vatandaşa da görüşme yapılmıştır. Mülakata katılan göçmenlerin tamamı bir aydan daha kısa süre önce Türkiye'ye giriş yapmış ve henüz kayıt altına alınmamış kişilerden oluşmaktadır. Son yıllarda İran üzerinden Türkiye'ye giriş yapan en büyük göçmen grubunu oluşturduğu için, en çok mülakat Afganlarla yapılmıştır. Mülakat yapılan göçmenler Afganistan, İran ve Pakistan uyrukludur. Mülakata dâhil olan

kişilerin 10'u erkek, 2'si kadındır. Çalışmaya, mülakat için her bir göçmen grubundan en fazla iki kişi ile görüşme kısıtlaması getirilmiştir.

Çalışmanın mekân olarak kapsamını 534 km uzunluğundaki Türkiye-İran sınırı oluşturmaktadır. Ancak, çalışmada ağırlıklı olarak yoğun göçmen geçişinin olduğu 295 km uzunluğundaki Van sınır hattı üzerine odaklanılmıştır.

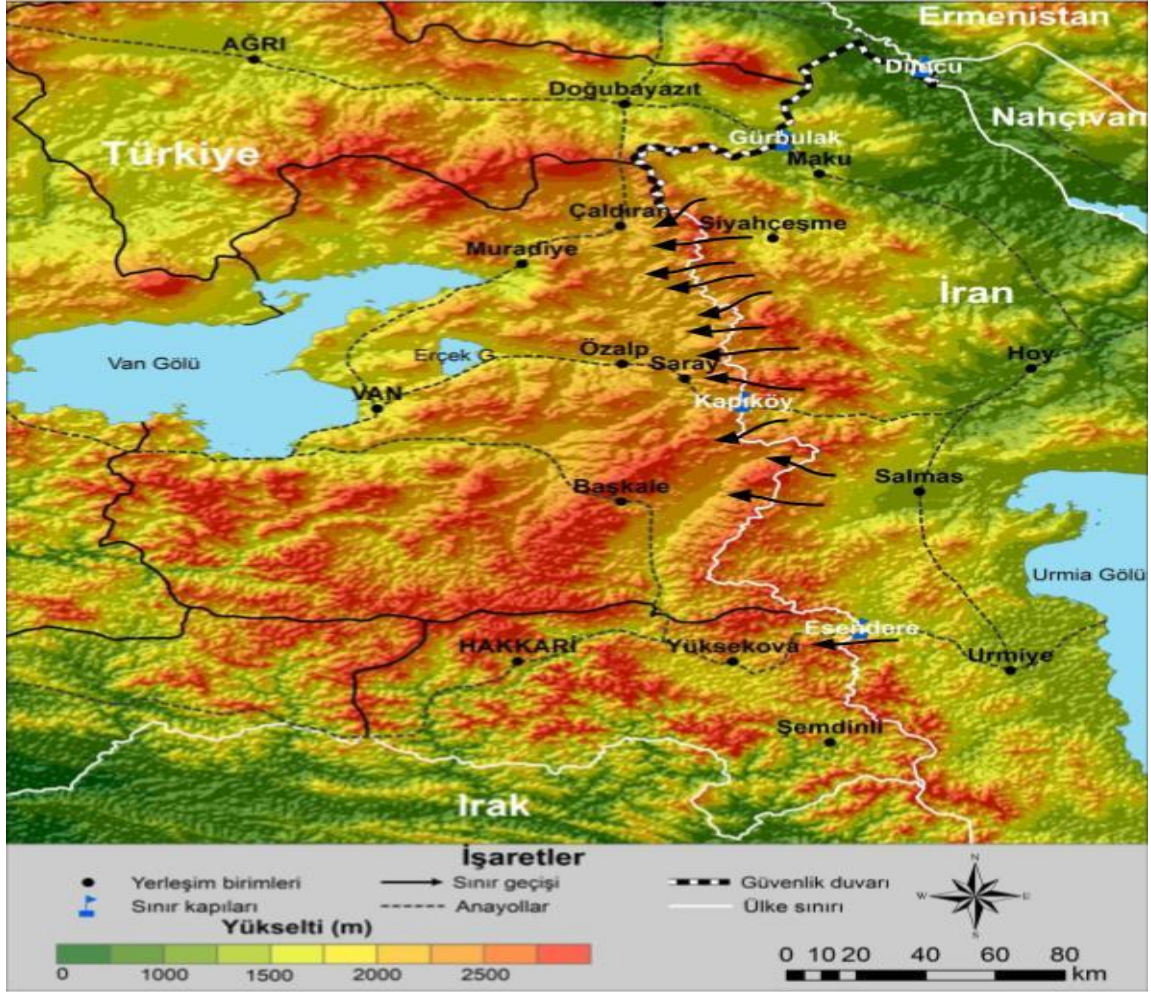
Çalışmada, sınır bölgesinin doğal ortam özellikleri ile göçmenlerin sınır geçiş noktaları arasındaki ilişkiyi ve rotaları ortaya koymak amacıyla, 2021-2022 yıllarının muhtelif aylarında sınır üzerinde yer alan çok sayıda kırsal yerleşim birimine gidilerek yerel halkla mülakat yapılmıştır. Ayrıca, göçmen geçişini önlemek için alınan önlemler ve özellikle "güvenlik duvarının" etkisini yerinde görmek için sınır hattı üzerinde gözlemler ve güvenlik birimleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR: SINIRIN COĞRAFI YAPISI VE DÜZENSİZ GÖÇE ETKİSİ

Türkiye'ye yönelik düzensiz göç akışında, coğrafi konum kadar, sınırların coğrafi özellikler de önemli rol oynamaktadır. Özellikle Kafkaslardan Mezopotamya'ya kadar uzanan ve Türkiye'ye en fazla göçmen girişinin olduğu doğu sınırı, coğrafi olarak birbirinden farklı özelliklere sahip arazilerden geçmektedir. Kabaca kuzey güney yönünde uzanan sınır, kuzeyde Karadeniz kıyısından (Sarp Sınır Kapısı'ndan), güneyde Şemdinli'ye kadar yaklaşık 1070 km uzunluğa sahiptir. Bu alanlarda sınır, yer yer yükseltisi 2500-3000 metreyi aşan dağların su bölümü çizgilerinden, platolardan, göl yüzeylerinden ve akarsu vadilerinden geçmektedir (Deniz, 2009, s. 137). Türkiye'nin doğu sınırları içerisinde en dağlık ve dolayısıyla kontrolünün en zor olduğu sınır, şüphesiz Türkiye-İran sınırıdır. Kontrolün zor olması nedeniyle en fazla yasadışı geçişler de buradan yapılmaktadır (Harita 2). Bu yüzden sınırın bu kısmı üzerinde biraz daha fazla durmak icap etmektedir.

Türkiye-İran sınırı kuzeyde Aras nehri kıyısından (800 m.) Gürbulak sınır kapısına kadar yükseltisi fazla olmayan, hafif dalgalı bir araziden geçerken, Gürbulak sınır kapısından itibaren dağlık araziye yönelen sınır, Çaldıran'da (Tendürek dağı eteklerinde) 2700 m'ye, daha güneydeki Başkale'de (Yiğit Dağı civarında) 3000 metreyi aşan dağlık alandan geçerek Yüksekova ve Şemdinli üzerinden Türkiye-İrak sınırına kadar uzanmaktadır. 534 km uzunluğundaki sınır üzerinde Şemdinli civarındaki çalı formundaki bitki örtüsünün dışında herhangi bir ormanlık veya çalılık araziye rastlanmaz. Bölgede görülen karasal iklim, yüksek sınır hattında şiddetli karasallığa dönüşmektedir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre şimdiye kadar Türkiye'de ölçülen en düşük sıcaklık -46,2 °C ile araştırma sahamız içinde yer alan Van'ın sınır ilçelerinden Çaldıran'da görülmüştür. Sınırın Çaldıran şehrinden 700 m daha yukarıda geçtiği düşünüldüğünde hava sıcaklığının bu alanlarda çok daha düşük olacağını söylemek mümkündür. Ayrıca kış aylarında kar kalınlığı sınır hattında yer yer 3-4 metreyi bulmaktadır. Bütün bu coğrafi şartlar, sınırı kontrol etmeye çalışan güvenlik kuvvetlerinin işini zorlaştırırken, göçmenler ve kaçakçılar için bir fırsata dönüşebilmektedir. Örneğin yoğun kar yağışı ve tipinin etkili olduğu zamanlarda bazı yerlerde göçmenler 3 metre yüksekliğindeki sınır duvarına tırmanmadan adeta sınırı yürüyerek geçebilmektedir.

Harita 2. Türkiye-İran Sınırının Coğrafi Yapısı Ve Göçmen Geçiş Alanları

Ancak bu ağır coğrafi şartlar her yıl sınır hattında onlarca göçmenin hayatını kaybetmesine, en az bir o kadarının da el ve ayaklarının donması veya kangren nedeniyle uzuvlarını kaybetmesine yol açmaktadır (Çelik ve diğ., 2022, s. 44). Göçmen ölümlerinin çoğu donma, kaza ve az sayıda da kurt saldırıları nedeniyle gerçekleşmektedir. Her yıl Mart-Nisan aylarında karların erimeye başlamasıyla birlikte sınırın sadece Türkiye tarafında onlarca göçmen cesedinin çobanlar veya sınır köylülerinin ihbarı üzerine güvenlik kuvvetleri tarafından toplandığı ve bunların çoğunun Van kent merkezindeki Seyrantepe kimsesizler mezarlığına gömüldüğü bilinmektedir. Sadece 2021 yılında Van'da 30'u donarak, 13'ü trafik kazasında, 25'i ise hastalık, kalp krizi ve cinayet gibi nedenlerle olmak üzere toplam 68 göçmen hayatını kaybetmiştir. Bölgede hayatını kaybeden ve kimsesi bulunmayan göçmenler, Van merkez Seyrantepe mahallesinde yaklaşık 300 mezarın bulunduğu kimsesizler mezarlığına gömülmektedir. Buradaki mezarların kimlere ait olduğu, istisnalar hariç, bilinmemekle birlikte, mezar taşları üzerinde nereli oldukları, ne zaman öldükleri, buraya nereden getirildikleri ve adli tıp numaralı gibi bilgiler bulunmaktadır (Foto 1). Mezarlıktaki mezarların çoğu çocuklara aittir. Savaş ve çoğu insani krizde olduğu gibi, göç esnasında da en büyük mağduriyeti yaşayanların yine çocuklar olduğu burada da görülmektedir. Van'ın Saray ilçesine bağlı bir sınır köyünde görüştüğümüz bir köylü (K1, Erkek, 55 yaşında) sınırda donarak hayatını kaybeden göçmenlerle ilgili şunları ifade etmiştir.

Bizim buralarda her yıl karların erimeye başladığı Mart Nisan aylarında mutlaka göçmen ölülerine veya onlara ait bazı kalıntılara rastlarız. Gördüğümüz zaman karakola haber veriyoruz, onlar da gelip götürüyorlar Sınıra yakın olduğumuz için bazen kaçaklar soğuktan gece yarısı kapımızı çalıyor, ekmek istiyorlar, evde kalmak istiyorlar. Bazen de bize haber vermeden ahırlarımıza ve köyü terk eden komşularımızın boş evlerine giriyorlar.

Türkiye-İran sınırında 2010 yılı öncesinde yoğun bir şekilde yapılan mal ve eşya kaçakçılığının getirdiği refah nedeniyle sınır köylerinin nüfusları iç kısımlardaki köylere göre daha fazla artmıştı. Ancak, özellikle 2015'den sonra sınırda artan önlemler nedeniyle kaçakçılığın azalmasına bağlı olarak sınır köyleri, göç vermeye, köyden göç edenlerin evleri ise göçmen kaçakçıları tarafından göçmenlerin geçici barındırdığı mekânlara dönüşmeye başladı. Burada geçmişte mal ve eşya kaçakçılığı yapan bazı kişilerin de göçmen kaçakçılığına yöneldiğini belirtmek gerekir. Yaptığımız tespitlere göre göçmen kaçaklığı işini isteyen herkes de yapamamaktadır. Bu işi yapacak kişilerin özellikle sınırı ve yöreyi iyi bilmesi, sınır ötesiyle güçlü bağlarının olması ve en önemlisi göçmen kaçakçılığı ağı içinde kabul görmesi gerekiyor. Türkiye-İran sınırının iki tarafındaki etnik ve kültürel yapıyla birlikte oluşan sosyolojik benzerliğin de, göçmen kaçakçılığında önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Zira kaçakçılıkta güven duygusu önemli bir husustur. Sınırın iki tarafında aynı dili konuşan ve akrabalık bağları bulunan toplulukların varlığı, bu güvenin oluşmasında önem rol oynamaktadır.

Foto 1: Bölgede Hayatını Kaybeden Göçmenlere Ait Kimsesizler Mezarlığı.

BULGULAR: GÖÇ AKIŞI VE GÖÇMEN PROFİLLERİ

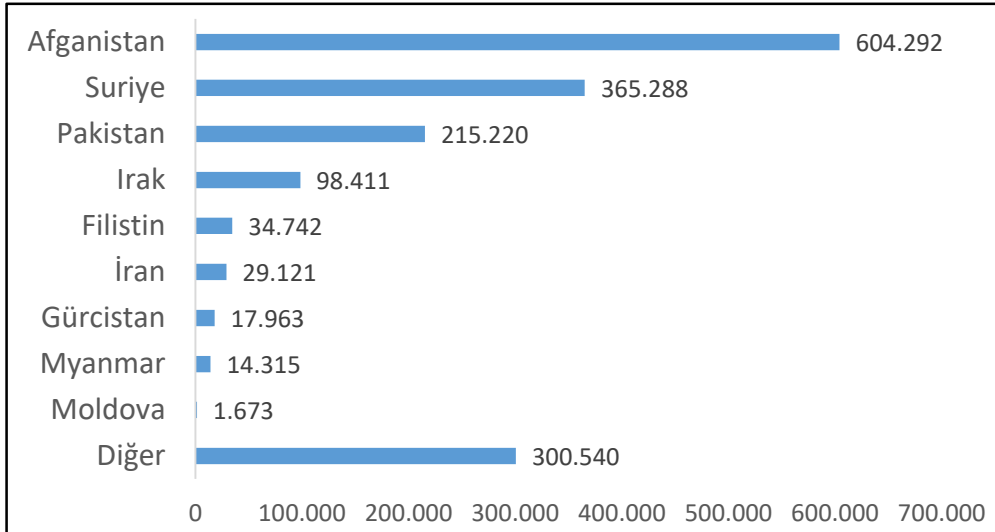
Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı yıllara göre dalgalanmalar gösterse de genel eğilim artış yönündedir (Şekil 1). İçişleri Bakanlığı Göç Başkanlığı verilerine göre 2000- 2014 yılları arasında 50-60 bin aralığında seyreden düzensiz göç rakamları 2019 yılında hızla artarak 454.662’ye kadar yükselmiş, sonraki yıllarda başta COVID 19 Pandemisi ve dünya ekonomisinde meydana gelen daralmanın etkisiyle 2021 yılında 163.000’e kadar gerilemiştir. 2022 yılının ilk altı ayında ise yakalanan düzensiz göçmen sayısı yeniden artış trendine girmiş ve 118.000’e ulaşmıştır (<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim:23. 06. 2022)).

Şekil 1: Türkiye’de Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (2005-2022)

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı Göç Başkanlığı (<https://www.goc.gov.tr>)

Şekil 2: Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruklarına göre dağılımı (2014-2022)

Kaynak: Göç Başkanlığı Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin önemli bir kısmının Türkiye’nin doğusundaki ülkelerden geldiği gözlemlenmektedir. Zira Göç Başkanlığı verileri üzerinden yapılan hesaplamalara göre 2014-2022 yılları arasında Türkiye’de yakalanan 1.681.565 göçmenin %78’ini Afganistan, Pakistan, Irak, İran ve Gürcistan’ın içinde yer aldığı beş doğu ülkesinden gelenler oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında Afganistan 604.292 kişi ile açık ara ilk sırada yer almaktadır (Şekil 2). Türkiye’de yakalanan tüm göçmenler içinde Afganların oranı, yıllara göre değişmekle birlikte %44 (2019) ile %36 (2021) arasında değişmektedir. 2022 yılının ilk altı ayında ise bu oran %48 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye-İran sınırının yoğun bir şekilde göçmen akımına uğramasında Afganistan başta olmak üzere diğer kaynak ülkelerde yaşanan çatışma ortamı ve istikrarsızlıklara ek olarak aşağıda belirtilen faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür:

Afganistan’daki gelişmeler

ABD, 2001 yılında girdiği Afganistan’da barış ve istikrarı bir türlü sağlayamadı ve nihayetinde ABD ve Afganistan hükümetleri Taliban’a karşı yürüttükleri 20 yıllık savaşı, Ağustos 2021 itibariyle kaybetti. Uzun yıllar savaştan yorgun düşen ve yoksullaşan Afganların, 2017’den itibaren ülke dışına göçü artmaya başlamıştı. Göç süreci, ABD başkan adayı Joe Biden’ın Kasım 2020 seçim kampanyaları ve seçimi kazanmasının ardından Afganistan’dan asker çekeceğini ilan etmesi Ağustos 2021’de bu geri çekilmenin tamamlanmasıyla birlikte Taliban kısa süre içinde ülkenin tamamını kontrol altına aldı. Bu süreçte küçük çaplı dirençler olsa da muhalifler başarılı olamadı ve adeta ülke dışına kaçışlar başladı. Taliban’ın geçmişte yaşattıklarını unutamayan ve Afganistan’dan gelecek göremeyen halk kitle halinde komşu ülkelerden Pakistan ve İran’a yöneldi. O dönemde sahada alınan bilgilere göre yaklaşık 800.000 kişi İran’a, 750.000 kişi de Pakistan’a geçmişti. Taliban’ın kontrol ettiği yollardan ve sınır kapılarından geçemeyenler ise bir tarafta ülke içinde kendilerini gizlemeye çalışıyor, diğer taraftan da Taliban’ın vaatlerinin inandırıcılığını görmek istiyordu. Bu arada Taliban, uluslararası kamuoyu ve halk desteğini almak için, birtakım vaatlerde bulundu. Vaatler arasında kız çocuklarının okullarına devam etmesi, genel af ve bütün kesimleri içine alacak kapsayıcı bir hükümet kurmak da vardı. Bu vaatlerin hiç birisinin tutulmaması ve kırılgan olan ülke ekonomisinin büsbütün çökmesiyle birlikte Afganların ülke dışına göçü de hızlandı. Bu süreçte en fazla göçmen İran ve Pakistan’a gitti. İran’a gidenlerin bir kısmı da Türkiye’ye geldi.

İran’ın göçmenlere yönelik tutumu

İran’ın uzun yıllardan beri Afgan göçmenlere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. İslam Devrimi’nin ilk yıllarında İran, Sovyet işgaliyle gelen Afgan göçmenlere İslam kardeşliği ile yaklaşmış olsa da, İran-Irak savaşının sona ermesi ve Afganistan’daki Sovyet işgalinin bitmesiyle Afganlara karşı politikası da değişmeye başlamıştı. İran’ın yeniden imarı ve inşasında insan gücü olarak da kullanılan Afganlar, zamanla ülkenin ekonomisi için ciddi bir yük ve sorun olarak görülmeye başlanmıştı (Koç, 2019, s. 7). Buna karşın İran kendisi için “işe yarar gördüğü” Afganları ülke dışına itmek bir tarafa kimi zaman ağır işlerde çalıştırmak, kimi zaman da geçmişte İran-Irak günümüzde de Suriye

savaşında olduğu gibi çeşitli vaatlerle milis olarak savaş alanlarına sürmeye devam etti (Koç, 2019, s. 6). İran'ın Afgan göçmenlere karşı pragmatik yaklaşımı geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Türkiye ve Avrupa'ya gitmeye çalışan göçmenleri engellemek yerine, teşvik ettiğine şahit oluyoruz. İran üzerinden Van'a gelen bir göçmenin (K3, Erkek, Evli, 28 yaşında) konuya dair anlattıkları şöyledir:

Eşim ve çocuklarımla birlikte Afganistan'dan İran'a uçakla kişi başına 1000 Dolar vize parası verip geldim. Tahran'da Azadi parkında tanıştığım bir göçmen kaçakçısının yardımıyla da Van'a kadar geldim. ... İran'da yolda karıştığımız İran askerleri bizi soydu, eşyalarımıza el koydu. Avrupa'ya gideceğimizi söyleyince de, sınıra nasıl gideceğimizi anlattılar. Türkiye sınırına kadar araçlarla getirildik.

Benzer ifadeleri yine bir başka göçmen (Afgan, erkek, 32 yaşında) şöyle anlatmaktadır.

Afganistan'dan çıkıp İran sınırındaki Nimruz kentine geldik. Oradan da insan kaçakçılarınca Pakistan'a getirildik. Pakistan'da hiçbir sıkıntı yaşamadık. Sadece bizden para aldılar. Daha sonra İran'da bir süre kaldık. İşkence ve eziyete maruz kaldık. Üzerimizdeki bütün paraları ve telefonları aldılar. Üzerimizdeki kıyafete kadar aldıktan sonra Türkiye sınırını gösterdiler. Her yer dağ ve taş olduğu için İran askeri bizi Türkiye sınırına yaya olarak getirdi. Sınırdaki döverek, korkutarak bizi Türkiye tarafına yönlendirdiler. Burası Türkiye, gidin, orada size daha iyi bakarlar dediler.

Türkiye ve Avrupa'nın İran ile geri kabul anlaşması yapmadığı ve ekonomik ambargo hafifletilmediği sürece, İran'ın göçmenleri engellemesini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Ancak burada Türkiye'nin kendi sınırlarına duvar inşasının İran'ın sınır güvenlik politikasında yaptığı etkiye de dikkat çekmek gerekir. Türkiye İran sınırına duvar inşa etmeye başlayınca, İran da tutum değiştirdi ve Türkiye'ye geçemeyecek olan göçmenlerin kendisinde kalacağını ve daha önce biriken 1.650.000 göçmene yenisinin ekleneceğini düşünerek Afganistan'la olan sınırını ciddi anlamda korumaya başladı. Ayrıca İran Afganistan, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelere gelen göçmenlerin kendisinde kalacağı ve göçmen deposuna dönüşeceği endişesiyle Türkiye'nin sınıra duvar inşa etmesini de istememektedir. Bunu da zaman zaman sınırdaki duvar çökülecek hattın belirlenmesinde güçlükler çıkararak belli etmektedir.

Türkiye'nin sınır güvenlik politikası

Türkiye uzun yıllardan beri doğu ve güneydoğu sınırlarında terör örgütü mensuplarının, sınır köylülerinin, kaçakçıların ve göçmenlerin yasadışı geçişlerine karşı mücadele etmektedir. Ancak Türkiye'nin esas sınır güvenlik politikasının sorgulanması ve değişime başlaması, AB'ye katılım müzakere sürecinin başlamasıyla birlikte olmuştur. Bu dönemde sınır güvenliğine dair söylemlerin kurumsal yapı, profesyonellik, sınırlarla ilgili fiziki durum ve entegre sınır yönetimi çevresinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür (Kaya, 2013, s. 7). Özellikle 2011'den itibaren Suriye iç savaşı ve başka aktörlerin daha sonra Suriye sahasına girmesiyle birlikte ortaya çıkan kitlesel göç akımına karşı, Türkiye sınırına duvar inşa etme fikrini uygulamaya başlamıştır. Türkiye, 2021 yılı sonu itibarıyla sınırlarına 837 km'si Suriye sınırında, 185 km'si de İran sınırında olmak üzere toplamda

1000 km'den fazla güvenlik duvarı inşa etmiştir. Dünyada 2019 yılı itibariyle sınırlarına duvar inşa eden ülke sayısı 77'yi bulmuştur (Hjelmgraad, 2018). 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte ise küreselleşmenin en parlak argümanı olarak ortaya atılan "sınırsız dünya" söylemi yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Mbembe, 2018).

Türkiye'nin sınır güvenliği ve göçmen kaçakçılığına karşı mücadelede çeşitli yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bunlar arasında sınır hattına güvenlik duvarı inşa etmesi, tel örgülerinin çekilmesi, hendek kazılması, güvenlik için devriye yolunun yapılması, gözetleme kuleleri, aydınlatma çalışmaları, elektro optik sensörlü kulelerin sınır hattına yerleştirilmesi ve insansız hava araçlarıyla sınırın ve göçmenlerin muhtemel göç rotalarının sürekli gözetlenmesi gibi fiziki önlemlerin yanı sıra, sınır hattından içeriye doğru piyade birlikleri, Polis Özel Harekât ve jandarmadan oluşan güvenlik personeline dayalı üçlü güvenlik setini sayabiliriz. Yukarıda özetlenen fiziki güvenlik önlemlerinin, İran sınırının tamamında alınması planlanmaktadır. Çoğunluğu sınırın kuzeyinde olmak üzere şimdiye kadar sadece 185 km duvar inşası tamamlanmıştır. Burada temel soru, inşa edilen ve edilecek olan güvenlik duvarının göçü önleyip önleyemeyeceğidir. Şimdiye kadar duvarın göçü önlediğine dair kanaat oluşturmak güçtür. Çünkü duvarla birlikte sınırda alınacak önlemler tamamlanmış değildir. Ayrıca göçmenlerin duvardan geçişi devam ettiği gibi kaçakçıların göçmenleri duvarın olmadığı bölgelere yönlendirmesi de devam etmektedir. Kanaatimiz, sınırda fiziki olarak hangi önlemler alınırsa alınsın, insan kaynağı ile ciddi bir şekilde desteklenmedikçe göçmen akışını bitirmenin mümkün olmayacağıdır. Hâlihazırda da sınır duvarının yapıldığı alanlarda kaçakçıların yardımıyla ülkeye göçmen girişi devam etmektedir. Ancak alınacak ciddi önlemlerle düzensiz göçü yönetilebilir bir düzeye çekmek mümkündür. Düzensiz göçle mücadelede yukarıda zikredilen önlemlerin yanında; sınırda görev yapan askeri ve diğer güvenlik personeli sayısı da 2021 Ağustosundan itibaren ciddi oranda arttırılmıştır. Ayrıca düzensiz göçle mücadele kapsamında sınır köylerinde ve Van kent merkezinde bulunan ve göçmenlerin kaçak olarak barındırıldığı metruk binaların yıkımına ve göçmen kaçakçılarına yönelik operasyonlara da hız verilmiştir. 2021 yılında düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı ile mücadele konusunda Van Valiliğinden edinilen bilgiye göre 1400'den fazla olayda yaklaşık 1900 göçmen kaçakçısı yakalanmış, bunların 700'den fazlası tutuklanarak cezaevine gönderilmiş, düzensiz göçmenlerin barındırıldığı 153 "şok ev" olarak tabir edilen yapı yıkılmış ve yine suça karışan 900'den fazla kara ve deniz aracına el konulmuştur. Türkiye'de düzensiz göçle mücadele, ağırlıklı olarak göçmenlerin ülkeye giriş-çıkış yaptığı doğu ve batıdaki sınır illerinde verilmektedir. Türkiye'de illere göre yakalanan düzensiz göç istatistikleri de bunu doğrulamaktadır. Bu durum göçmen ve kaçakçılara sınır illeri geçildikten sonra Türkiye'nin batısına kadar rahatlıkla gidilebileceği hissini vermektedir. Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesinde belirtilmesi gereken bir başka husus da Türkiye'yi tehdit eden göçün doğudan geldiği ve dolayısıyla verilmesi gereken mücadelenin de harcanması gereken enerjinin de Türkiye'nin doğu sınırında harcanması gerektiğidir. Ayrıca dünyada en fazla göçmene ev sahipliği yaparken, ülkeden

ayrılıp Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenleri sınırda durdurmanın Türkiye'nin lehine mi aleyhine mi olduğu konusu da tartışılması gereken bir başka husustur.

Göçmen kaçakçılarının faaliyetleri:

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de göçmen kaçakçılığı sermaye gerektirmeyen ancak düşük riske karşın getirisi büyük olan bir iş olarak algılanmaktadır. Bu nedenle sınır bölgesinde geçmişte mal ve eşya kaçakçılığı yapanların önemli bir kısmı artık göçmen kaçakçılığına yönelmiş durumdadır. Göçmen kaçakçılığı bireysel değil organize gerçekleştirilen bir eylemdir ve kaynak ülkelerden hedef ülkeye kadar belli bir ücret karşılığında göçmenlerin illegal olarak sınırlardan geçirilmesi, taşınması ve barındırılması süreçlerini kapsamaktadır. Türkiye-İran sınırında göçmen kaçakçılığı yapan kişiler genellikle Türkiye, İran ve Afganistan vatandaşlarıdır. Kaçakçılar arasında az da olsa Pakistan vatandaşlarına rastlanılmaktadır. Birbirleriyle entegre çalışan kaçakçılar göçmenlere kaynak ülkeden Türkiye'ye veya Avrupa'ya kadar birlikte veya ayrı ayrı paket sunmakta ve yaptıkları işin reklamını da sosyal medya ağlarında rahatlıkla yapabilmektedirler. Facebook, Tik Tok, Youtube ve Twitter gibi Sosyal medya ağlarında kaçakçıların Pakistan'dan Türkiye'ye kadar nasıl geldiklerini, göçmenleri nasıl taşıdıklarını ve duvara rağmen sınırı nasıl geçtiklerine dair reklam videolarına rastlamak mümkündür. Son yıllarda İran üzerinden Türkiye'ye yönelik göçmen geçişinin artışında yukarıda anlatılanlara ilave olarak şunları da söylemek mümkündür:

(a) Kaynak ülkelerdeki çatışmalar, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar; (b) Türkiye'nin göçe hedef ve kaynak ülkeler arasındaki coğrafi konumu; (c) Göçmen kaçakçılarının sıfır sermaye ile bu işten ciddi kazanç sağlaması; (ç) Göçmen kaçakçılığının gerek İran, gerek Türkiye sınır köylerinde bir kazanç, iş alanı olarak görülmeye başlanması ve daha önce akaryakıt, sigara, gıda, türü kaçakçılıkla uğraşanların göçmen kaçakçılığına yönelmesi; (d) Organizatörlerin sosyal medya ağlarını kullanarak Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerde rahatlıkla etkileyebildikleri potansiyel göçmenlerin çok fazla olması; (e) Kaçakçılara uygulanan cezanın yeterince caydırıcı olmaması; (f) Sayısı milyonlarla ifade edilen Afgan uyruklu göçmene ev sahipliği yapan İran İslam Cumhuriyeti'nin ekonomik sıkıntılara bağlı olarak göçmenleri Türkiye'ye yönlendirmesi ve bunların geçişlerine engel olmama eğilimi göstermesi.

Türkiye'nin doğusundan gelen göçmenlerin, Gürcistan'dan gelenler hariç, neredeyse tamamı Türkiye'ye İran sınırından giriş yapmaktadır. İran sınırında da özellikle 2015 yılına kadar göçmenler ağırlıklı olarak Başkale ve Çaldıran'ın sınır köylerini kullanırken, 2020'den itibaren daha çok Özalp ve Saray ilçelerinin sınırlarını kullanmaya başladıkları görülmektedir (Harita 2). Göçmenlerin güzergâh değişikliğine gitmesinde ise sınırda alınan önlemlerin ve kaçakçıların tercihlerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kuzeyde sınırın Iğdır-Çaldıran arasına yaklaşık 185 km uzunluğunda duvar örülmesi, güneyde ise Van merkezdeki Tugay komutanlığının Başkale'ye taşınmasının önemli etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Doğudan gelip Avrupa'ya gitmeye çalışan göçmenlerin Türkiye-İran sınırını kullanmalarının birtakım, coğrafi, ekonomik, stratejik ve sosyolojik temelleri bulunduğunu söylemek mümkündür. Göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmada Türkiye-İran güzergâhını kullanmalarında bu güzergâhın en kısa, maliyeti en düşük ve aynı zamanda göçmenler açısından daha güvenli bir güzergâh olarak öne çıkması, sınırın iki tarafında uzun yıllar geçimini kaçakçılıktan sağlayan ve aynı zamanda sınır hattını ve güvenli geçiş alanlarını çok iyi bilen kaçakçılık şebekelerinin varlığı önemli rol oynamaktadır. Burada kaçakçılık için karşılıklı güven duygusunu pekiştiren dil, kültür ve etnik yapı birliğinin yanı sıra, aralarında akrabalık bağları bulunan bir sosyolojik yapının varlığını da belirtmek gerekir. Yıllarca yörede göçmen kaçakçılığı yapan ve artık bu işi bıraktığını ifade eden bir kaçakçı (K2, Erkek, 47 yaşında, evli ve ilkokul mezunu) konuyla ilgili şunları anlatmaktadır.

Bizim İran tarafında akrabalarımız var. Yılda üç dört kez birbirimize gider geliriz. Oradan gelirken de çay, sigara, şeker, benzin ne olursa getiriyoruz. Çünkü orada her şey çok ucuz. Ben daha önce hayvancılık yapıyordum. Bir tanıdığım yıllar önce bana hayvancılıktan daha kolay ve bol para kazanacağım bir iş olduğunu kabul etmem durumunda bu işi birlikte yapabileceğini söyledi. Yani kendisiyle birlikte göçmenlere refakatçilik yapmamı söyledi. Benim işim Yukarı Tugalı köyünün karşısındaki sınırdaki gece göçmenleri alıp köyün yakınında bekleyen araçlara kadar getirmektir. İşe böyle başladım. Zamanla gözcülük, şoförlük ve rehberlik dahil her işi yaptım, çok para da kazandım. O paralar geldiği gibi gitti elimde sadece Van'da aldığım bir arsa kaldı. Bir kaza geçirdim, ayağım kırıldı ve sakat kaldım. Ondan sonra da bir daha bu iş yapmadım. Büyük oğlumun bu işe devam etmesini istediler, ben izin vermedim. Buradan gelen paradan hayır olmuyor. Bu işin sonu yok. Son zamanlarda yakalandın mı zor kurtuluyorsun. Ben hiç yakalanmadım ama çoğu arkadaşım yakalandı. Eskide yakalandığın zaman, cezaevine girmiyorduk girenler de nadir oluyordu. Ama şimdi öyle değil.

İran sınırından Türkiye'ye giriş yapan düzensiz göçmenlerin profillerine gelince; bu konuda elde sağlıklı veri bulunmadığı için ileri sürülen fikirler tamamen kolluk ve İl Göç Müdürlüğü personelleri ile yapılan ikili görüşmelere ve saha gözlemlerine dayanmaktadır. Göçmenlerin profili menşe ülke ve zamana göre değişiklik göstermektedir. İran ve Afganistan kökenli göçmenlerin dışında (Pakistan, Bangladeş, Somali vb.) neredeyse tamamı 20-35 yaş aralığındaki erkeklerden oluşmaktadır. Uzun göç yolculuğunun getirdiği zorluklar nedeniyle böyle bir durumun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Sınıra yakın ülkelerden İranlı göçmenler arasında kadın erkek oranının birbirine yakın olduğu, yaş aralığının da diğer ülke vatandaşlarına göre daha geniş olduğu görülmektedir. İranlı göçmenler genellikle aileleriyle birlikte geldiğinden çocuklardan yaşlılara kadar her yaş grubundan insanlara rastlamak mümkündür. İranlı göçmenlerin diğer göçmen gruplarına göre daha eğitilmiş ve ekonomik durumlarının daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Afganistan kökenli göçmenler ise diğer göçmen gruplarından pek çok açıdan ayrılmaktadır. Özellikle, etnik çeşitlilik, dinsel yapı, eğitim düzeyi ve ekonomik durum açısından farklılıklar göstermektedir. Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi göçmen profilini de önemli ölçüde değiştirdi. 2021 Ağustos ayına kadar Türkiye'ye gelen Afganların önemli bir kısmını, 18-40 yaş aralığında ülkenin alt ve orta gelir grubunda eğitim düzeyleri düşük, çoğunluğunu Hazara, Özbek ve Tacik etnik yapıya sahip göçmenler oluştururken, bu tarihten sonra gelenler daha çok üst ve orta gelir grubundakiler olmaya başladı. Taliban'ın yeniden iktidara

gelmesiyle birlikte ülkeyi hızlı bir şekilde terk eden göçmenler arasında asker, polis ve kamu görevlileri çoğunluğu oluşturmaya başladı ve ortaya çıkan bu yeni durum, göçün maliyetini de yükseltti. Daha önce Afganistan'dan Van'a gelinceye kadar, (kaçakçılara ödenen para dahil) kişi başına göçün maliyeti 600 Dolara kadar düşmüşken, günümüzde bu rakam göçün konforuna göre değişmekle birlikte ortalama 2000 Dolar düzeyindedir. Göçmen kaçakçılarının "VIP göç" olarak adlandırdıkları konforlu göç hizmetinin sunulması durumunda göçün maliyeti 15.000 Dolara kadar yükselmektedir. Mevcut ekonomik şartlarda Afganistan'ı terk etmek kolay değildir. Artan göç maliyetleri nedeniyle günümüzde parası olanlar Afganistan'ı terk edebiliyor. İMF'nin rakamlarına göre 2021 yılı itibariyle Afganistan'da kişi başına 592 Dolar düşmektedir ki bu rakamla Afganistan, dünyadaki 197 ülke arasında en düşük gelir düzeyine sahip 188. ülke durumundadır (IMF, 2021).

BULGULAR: GÖÇMENLERİN SINIR GEÇME PRATİKLERİ

Sınırın hem oldukça uzun olması hem de dağlık, engebeli ve yüksek bir coğrafyadan geçmesi kontrolü zorlaştıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda alınan tüm sınır güvenlik tedbirlerine rağmen göçmenler kaçakçıların sunduğu hizmetten istifade ederek düzensiz yollarla Türkiye'ye girebilmektedir. Gelenlerin çok büyük bölümünü Afganlar oluştursa da İran, Pakistan, Bangladeş, Myanmar gibi çeşitli ülkelerden de Türkiye'ye giriş yapanlar olabilmektedir. Düzensiz göçmenlerin göç etme gerekçeleri genellikle ülkelerinde yaşadıkları ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel sorunlardır. Temel hedefleri daha iyi bir yaşama erişebilmek olan düzensiz göçmenler, iş imkânlarının daha gelişmiş olduğu, özgürlüklerinin kısıtlanmadığı, eğitim olanaklarının geniş olduğu coğrafyalara yönelmektedir.

Dağları, çölleri ve şehirleri geçerek sınırları yasadışı yollarla aşan bu insanların, Türkiye'deki yasal prosedür gereği en yakın valilikteki İl Göç Başkanlığına sığınma talebinde bulunması gerekmektedir. Fakat hedef ülke veya şehre ulaşabilmek için kısıtlamalara takılacaklarını düşündükleri için bu prosedürü uygulamak yerine izinsiz olarak hareket etmeye çalışmaktadırlar (Koç, 2019, s. 4). Bu doğrultuda, sınır güvenlik ekipleri tarafından yakalanan ve sınır dışı edilen göçmenler defalarca kez Türkiye-İran sınırından hedefledikleri ülkeye ulaşabilmeyi hayatları pahasına denemektedirler.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin kaynak ülkesi ne kadar uzaksa doğal olarak göç süresi de o oranda uzamaktadır. Göçmenler, Türkiye-İran sınırından geçene dek en az bir farklı ülke sınırı geçerek gelmektedir. Örneğin; Afganistan'dan Türkiye-İran sınırına kadar uzanan yolculuk 3 bin km'yi aşmakta ve buna bağlı olarak yolculuk süresi de ortalama 20-30 gün arasında değişmektedir (Mixed Migration Centre, 2021).

Büyük ölçüde Afganistan, Pakistan ve İran güzergahını kullanarak Türkiye'ye gelen düzensiz göçmenler yolculuk boyunca kaçakçılardan yardım almak zorundadırlar (Ünay, 2020: 22). Özellikle sınır geçme ve yolculuk boyunca güvenli seyahat etmeleri için göçmenlerin kaçakçılara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda göçmenler ile kaçakçılar arasında ödenecek ücrete göre seyahat şekli, süresi, mesafesi, barınma koşulları ve yeme-içme hizmetlerinin kalitesini belirleyen bir anlaşama

yapılmaktadır. Özellikle sınır geçişleri ve varılacak hedefe ulaşılmadan göçmenlerin yakalanması durumunda kaçakçılar kendilerine ödenecek ücretin karşılığı, göçmenlere üç hak tanımaktadır. Bu üç haktan da başarısız olan göçmenlerin paraları yanmakta ve yeni göç denemeleri için yeni ücret ödemek durumunda kalmaktadırlar. Bu ücret daha önce de ifade edildiği üzere göçün konforuna göre değişmekle birlikte 2000 ile 15.000 Dolar arasında değişmektedir.

İran üzerinden Türkiye'ye gelen göçmenler için sınırın İran tarafında toplanma ve sınır geçiş hazırlıklarının yapılması açısından bazı kentler ön plana çıkmaktadır. Tahran ve Tebriz güzergâhından Türkiye Sınırına yaklaşan göçmenler, sınırın hangi noktasından geçileceğine göre değişmekle birlikte Maku, Siyah Çeşme, Hoy, Salmas veya Urmiye şehirlerinden birine yönlendirilmektedir. Adı geçen şehirlerde toplanan göçmenler için hazırlıklar tamamlandıktan sonra yolların hem İran hem de Türkiye tarafından sınıra en yakın bulunduğu noktaya doğru hareket edilmektedir. Türkiye sınırında alınan önlemlerin yoğunluğuna göre geçiş planlarında değişiklikler yapılabilmektedir. Sınıra yaklaşan göçmen grubunun büyüklüğü birkaç kişiden birkaç bine kadar değişebilmektedir. Büyük gruplar halinde Türkiye sınırına getirilen göçmenler, sınırın daha kolay geçilmesi ve güvenlik birimlerinin şaşırtılması için kaçakçılar aracılığıyla 40-50 kişilik küçük gruplara ayrılmaktadır. Her bir gruba ve o gruptan sorumlu kaçakçıya bir takma isim verilerek sınır üzerinde buluşmaları ve göçmenlerin kaçakçıya teslimatları sağlanmaktadır. Sınırdaki göçmenler (hasta ve yaşlılar hariç) genellikle yaya olarak geçirilmektedir.

Kaçakçılar kış aylarında göçmenleri sınırdan geçirmek için özellikle bulutlu, sisli ve kar yağışlı günleri tercih etmektedirler. Çünkü bu tür havalarda görünmeden sınırı geçmek daha kolay olmaktadır. Söz konusu hava koşullarının olduğu zamanlarda sınırı geçen göçmen grubunun büyüklüğü zaman zaman 1000 kişiyi aşabilmektedir. Normal şartlarda kış sezonu gelince sınır yoğun kar ve soğuk hava nedeniyle kapanır ve çok az göçmen geçişine şahit olunurdu. Ancak 2021-2022 kış sezonunda durum böyle olmadı ve yaz döneminde görülen yoğun göçmen geçişinin kışın da devam ettiği görüldü. Bu durumda, Taliban sonrası İran'a geçen göçmenlerin Türkiye'nin sınırdaki tedbirler nedeniyle geçememesi ve kışın kötü hava şartlarının yarattığı güvenlik zafiyetinin kaçakçılar tarafından fırsata çevrilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Hali hazırda 2022 yaz aylarında alınan güvenlik önlemleri nedeniyle sınırdaki göçmen geçişleri güvenlik kaynaklarından edinilen bilgiye göre %80 oranında azalmış olup, kış aylarının gelmesiyle birlikte tekrar artışların başlayacağı beklenmektedir. Dolayısıyla kaçakçılar, göçmenlerin sınır geçme stratejilerini belirlerken ülkenin güvenlik önlemlerine göre hareket etmektedirler. Sınırdaki ve şehirlerin kontrol noktalarında güvenlik tedbirlerinin artırılması durumunda kaçakçılar göçmenleri geçiş güzergâhları üzerindeki şok evlerinde tutmaktadır. Bu bekleyiş süresi de hem kaçakçıların diğer hedef ülkedeki bağlantılarının yönlendirmesine hem de ülkelerin sınır güvenlik politikalarına göre değişebilmektedir (Goldbaum & Akbary, 2022).

Göçmenler yolculuk esnasında barınma, yiyecek, sağlık ve güvenlik konularında çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Barınma meselesini ülke içerisinde kaçakçıların yönlendirdiği ve “şok evi” olarak adlandırılan yerlerde konaklayarak çözmeye çalışmaktadırlar. Bu yerlerin çok büyük bölümü ahırlar, yıkıntı meskenler, derme çatma evler gibi insani koşullar barındırmayan mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır. Kaçakçılar tarafından çok sayıda göçmenin küçük bir araçta taşınması veya oldukça küçük bir alanda bekletilmesi de sıklıkla karşılaşılan durumlar arasındadır. Göçmenler yolculuk esnasında hem İran kolluk kuvvetleri hem kaçakçılar hem de çeteler tarafından çeşitli suiistimallere uğramaktadırlar. En yaygın olanları arasında fiziksel şiddet, zorla alıkoyma, rüşvet alma, fidye gibi durumlardır. Yolculuğun aşırı zor ve uzun olması, göçmenlerin sınırı geçme pratiklerinde sağlık sorunlarıyla karşılaşmasına da sebep olabilmektedir. Düzensiz göçmenler yolculuk esnasında veya ülke içinde kaçak statüde olduklarından dolayı hastalandıkları zaman sağlık hizmetlerinden istifade edememektedirler. Hastalandıkları zaman ya yanlarında taşıdıkları ilaçları kullanarak tedavi olmaya çalışmaktadırlar ya da çoğunlukla olduğu gibi hastalığın kendiliğinden geçmesini beklemektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İran üzerinden Türkiye’ye gelen göçmenlerin çoğunluğunu Afganistan, Pakistan ve İran vatandaşları oluşturmaktadır. Afganlar genellikle güvenlik ve ekonomik kaygılarla, Pakistanlılar ekonomik nedenlerle, İranlılar ise genellikle siyasi sebeplerle göç etmektedirler. Diğer göçmen gruplarına göre Afganistan kökenli göçmenlerin miktarı açık ara öndedir. Bu durumun temel nedeni Afganistan’daki çatışmalı ortam ve ekonomik koşulların ağırlaşmasıdır. Kat edilecek mesafeye göre kaynak ülkelerin göçmen profili de değişmektedir. Türkiye’ye yakın ülkelerden gelen İranlılar genellikle kadın ve erkeklerin bir birbirine yakın oranda olduğu ve eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu bir profil gösterirken, Afganlar az miktarda kadın daha çok genç erkekler ve eğitim düzeyi düşük bireylerden oluşan bir profil sergilemektedir. Pakistan ve Bangladeşliler ise neredeyse tamamı uzun göç yolculuğuna dayanabilecek genç erkeklerden oluşan bir profile sahiptir. İran üzerinden Türkiye’ye gelen üçüncü ülke vatandaşı göçmenler için İran’ın sınır bölgesinde Maku, Siyah Çeşme, Hoy ve Salmas kentleri toplanma ve sınır geçiş hazırlıklarının yürütüldüğü kentler olarak öne çıkmaktadır. Kış ve yaz durumuna göre sınıra gelen göçmenler, 40-50 kişi ile 1000 kişiye kadar değişen göçmen grupları halinde Türkiye’ye girmektedirler. Her bir göçmen mutlaka seyahatleri boyunca göçmen kaçakçılarından yardım alarak yollarına devam etmektedirler. Sınır geçişinde rota tercihi tamamen kaçakçılar tarafından belirlenmekte ve uygulanmaya konulmaktadır. Seyahatleri için kaçakçılara binlerce dolar ödeyen göçmenler, göç yolculuğu sürecinde başta göçmen kaçakçıların uyguladığı fiziksel şiddet olmak üzere, cinsel istismar, soyulma, hastalık ve ağır coğrafi şartlardan hayatlarını kaybetme gibi pek çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Göçmenler yasadışı konumlarından dolayı genellikle hak arayışında da bulunamamaktadırlar.

Sonuç olarak Türkiye'ye göçmen gönderen kaynak ülkelerde siyasal ve ekonomik istikrarın kısa ve orta vadede çözülmesi pek mümkün görülmediğinden İran üzerinden Türkiye'ye yönelik göç baskısı zaman zaman azalsa da uzun vadede artarak devam edeceği düşünülmektedir. Bu durum dikkate alınarak uluslararası işbirliği, güvenlik ve hukuki temelli bazı tedbirlerin uygulanmaya konulması gerekmektedir. Güvenlik bağlamında Türkiye'yi tehdit eden göçün doğudan geldiği göz önüne alındığında Türkiye'nin Doğu sınırlarına daha fazla odaklanması, fiziki önlemlerin yanı sıra önlemlerin teknoloji ve insan kaynağı ile de desteklenmesi gerekmektedir. Ancak düzensiz göçmenlerin çoğunluğunu ekonomik amaçlı göçmenler oluştursa da içlerinde uluslararası korumaya ihtiyacı olan kimselerde olabilmektedir. Bu tür göçmenlerin diğerlerinden ayrıştırılmasını sağlayacak mekanizmaların da düşünülmesi gerekmektedir. Türkiye'yi tehdit eden göçün uluslararası boyutu olduğundan, ulusal tedbirlerin dışında, kaynak ülkeler başta olmak üzere transit ve hedef ülkelerle de iş birliğine gidilmesi elzemdir. Bu bağlamda İran, Türkiye için kritik bir ülkedir.

Düzensiz göçün gerçekleşmesinde önemli bir aktör de göçmen kaçakçılarıdır. Düzensiz göçle mücadelede, özellikle göçmen kaçakçılığına karşı yetersiz kalan yasaların yeniden gözden geçirilmesi ve caydırıcı yasal düzenlemelerin yapılması bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alagöz, B., & Demirkıran, Y. (2020). Düzensiz göç, güvenlik ve politika: İran ve Türkiye örnekleri. *Ortadoğu Etütleri*, 12(1), 206-237.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik, iltica, geçicilik ve yasallık: “Van uydu şehir örneği”*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, S., Elcin Alpat, S., Bulut, S., Koksall, H., (2022), Frostbite – from Turkish eastern border as a consequence of irregular migration, *Eastern Journal of Medicine*, 27 (1), 41-46.
- Deniz, O. (2009), *Uluslararası göçler ve Türkiye’ye yansımaları*, İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Deniz, O. (2016) Ortadoğu ve Asya kökenli göçmenlerin göç güzergahında Türkiye opsiyonu, *Sosyoloji Dıvanı*, 1(6), 209–31.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: “istikrarlı mülteciler”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.
- Goldbaum, C., Akbary, Y. (2022). The smugglers’ paradise of Afghanistan. The New York Times. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2022/03/08/world/asia/smugglers-afghanistan.html>. Erişim tarihi: 10.06.2022.
- Hjelmgraad, K. (2018). *Border walls: 77 walls or fences around World, Many Erected Since 9/11*. USA Today. <https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/05/24/border-walls-berlin-wall-donald-trump-wall/553250002/>
- İç İşleri Bakanlığı Göç Başkanlığı, düzensiz göç istatistikleri, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim:23.06.2022).
- İçduygu, A., & Keyman, E. F. (2000). Globalization, security, and migration: the case of Turkey, *Global Governance*, 6(3), 383-398.
- Kaya, A, (2013) Sınır güvenliği paradigmalarındaki değişim ve Türkiye’nin sınır güvenliği yapısının analizi, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4 (2), 1-13.
- Koç, M. (2019), Türkiye’ye düzensiz Afgan göçü ve İran’ın göç politikaları, *İran Araştırmaları Merkezi*, Ankara: Perspektif
- Mbembe, A. (2018). The idea of a borderless world. Africa Is a Country. <https://africasacountry.com/2018/11/the-idea-of-a-borderless-world> (Erişim: 10.07.2022)
- Mixed Migration Centre, (2020). Bilinmeyen istikamet Türkiye’de ilerleyen Afganlar. MMC Orta Doğu Araştırma Özeti. Erişim adresi: [/https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/06/115_destination_unknown_2_pager_tr.pdf](https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2020/06/115_destination_unknown_2_pager_tr.pdf). Erişim tarihi: 10.06.2022.

Mixed Migration Centre, (2021). The impact of the Afghanistan crisis on migration: increasingly securitized borders will only make migration riskier and more dangerous. Erişim adresi: <https://mixedmigration.org/articles/the-impact-of-the-afghanistan-crisis-on-migration/>. Erişim tarihi: 10.06.2022.

Ünay, H. (2020). Düzensiz göçmenlerin sınırı geçme deneyimleri ve kararlılıklarının analizi: Pazarkule sınır kapısı örneği. GAV Raporu.